

СУТНІСНІ ОЗНАКИ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сімченко Н.О.,
Жалдак Г.П.

Стаття присвячена проблемам розвитку вітчизняних інноваційно орієнтованих підприємств в умовах переходу до нового етапу економічного розвитку. Визначено та систематизовано основні сутнісні ознаки інноваційно орієнтованих підприємств.

Ключові слова: інноваційно орієнтовані підприємства, сутнісні ознаки інноваційно орієнтованих підприємств.

ВСТУП

За умов сьогодення в Україні особливої актуальності набуває розбудова високорозвиненої соціальної держави з конкурентоспроможною соціально орієнтованою ринковою економікою, здатною забезпечити людський розвиток, гідний рівень і якість життя громадян. Така економіка характеризується спонтанною, самоорганізованою ринковою системою, міцним підґрунтям якої є впровадження інновацій. Натомість низька інноваційна активність суб'єктів господарської діяльності зумовлює значне відставання економіки України від розвинених країн світу. У структурі інновацій яких близько 60% здійснили прорив у високотехнологічних сферах економіки, і тільки 10-12% - це поліпшувачі інновації в традиційних галузях [4]. Поряд із цим в Україні серед підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, домінують галузі нижчих технологічних укладів. У нашій державі 3-й і 4-й уклади разом становлять 95%, 5-й уклад-4,2%. Інвестиції в галузі 5-го укладу становлять 4,5% [10]. В Україні домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які природно відносяться до ненаукоємних. Натомість, у розвинутих країнах переважання цих галузей приходилося на 1950-1960 роки [5]. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється лише у 0,7-1 %, [11]. Щоб активізувати інноваційну діяльність підприємств, необхідно реалізувати низку заходів як на макро, мезо, так і на мікро рівнях. Одним із визначальних підходів до стимулювання інноваційної активності є визначення особливостей та ознак інноваційно орієнтованих підприємств.

Визначення основних ознак інноваційно орієнтованих підприємств дозволить виявити основні проблеми їх розвитку та ефективно управляти інноваційною стратегією вітчизняних інноваційно орієнтованих виробників, забезпечувати їм високу конкурентоспроможність на українському та закордонному ринках та створювати умови для швидкого і прогресивного розвитку вітчизняної економіки.

У науковій літературі проблемі інноваційного розвитку підприємств приділено праці Ю. Бажала, В. Божкова, О. Лапко, В. Онікієнко, С. Онишко, С. Ілляшенка, М. Стадник, Л. Федулової, К. Фрімена, Ю. Яковця, Ф. Янсена. Разом з тим, більш детального розгляду потребує питання щодо визначення сутнісних ознак вітчизняних інноваційно орієнтованих підприємств.

Метою даної статті є визначення сутнісних ознак інноваційно орієнтованих підприємств у забезпеченні їх ефективного соціально-економічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток соціально орієнтованої економіки відбувається при тісній взаємодії науково-технічних знань з виробництвом. При цьому значна увага належить інноваційним процесам, які характеризуються високою наукоємністю продукції, переважанням інтелектуальних складових товарів та послуг. У галузях промисловості, у яких інновації стали головною та звичною справою, підприємства конкурують за швидкістю їх впровадження. Здобути перемогу у цій боротьбі мають шанс лише інноваційно орієнтовані підприємства, виробляючи високоякісну продукцію за новітніми технологіями. Інновації є ключовим фактором соціально-економічного розвитку та важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності. Так, за оцінками експертів у економічно розвинених країнах від 50 до 90% приросту ВВП здійснюється саме за рахунок інноваційного бізнесу, в якому зайнято в середньому до 25% всіх трудових ресурсів [1].

Як свідчать дані таблиці 1 в Україні ситуація є протилежною. Впродовж 2000-2010 рр. кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю зменшилася на 30,4%, а частка в загальній кількості промислових підприємств скоротилася з 18% до 13,8%, що у 5 разів менше ніж у розвинутих країнах.

Таблиця 1. Інноваційна активність підприємств України [3]

Рік	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			дослідження і розробки ¹	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин обладнання та програмного забезпечення ⁴	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР				
	%		млн.грн.						
2000	18,0	1760,1	266,2	-	-	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	-	-	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	-	-	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	-	-	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	-	-	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	-	-	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	-	-	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	793,6	192,9	328,4	-	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	-	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	-	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	-	5051,7	1855,8

¹ з 2007 року сума внутрішніх та зовнішніх НДР;

² до 2007 року придбання нових технологій;

³ з 2007 року показник віднесено до інших витрат;

⁴ до 2007 року придбання машин та обладнання пов'язані з впровадженням інновацій

Структура загальних інноваційних витрат залишається недосконалою. Найбільшу частку (61%) у загальних витратах на інноваційну діяльність становили витрати на закупівлю нового обладнання; на дослідження і розробки – 10,2%; придбання нових технологій (патентів і ліцензій) – лише 3,1%. При цьому, як свідчить дослідження трансферу технологій в Україні на основі ліцензійних угод, майже всі ліцензії технологій не належать до останніх досягнень

і надходять до України в середньому з десятирічним запізненням. Протягом останніх років кількість нововведень за закупленими та вже діючими ліцензіями зменшилася вчетверо; кількість підприємств, що використовували іноземні ліцензії – у 3,7 рази. Питома вага підприємств на яких діють закуплені за кордоном ліцензії становить 0,2% загальної кількості вітчизняних підприємств.

На рисунку 1 зображено темпи впровадження інновацій на промислових підприємствах. Не зважаючи на збільшення за останні роки інноваційно орієнтованих підприємств, питома вага реалізованої інноваційної продукції за останні 10 років зменшилась на 44 %. Найбільш інноваційно орієнтованими є медична, мікробіологічна, хімічна, нафтохімічна та гірничо-добувна промисловість, металургія, легка промисловість, машинобудування й металообробка. Щорічно кількість таких підприємств знижується приблизно на 9 %. До числа факторів, що гальмують інноваційну діяльність, належать: відсутність фінансування, витрати, пов'язані з нововведеннями, відсутність коштів у замовника, високі кредитні ставки, недосконалість законодавчої бази, труднощі із сировиною, великий економічний ризик, невеликий попит на нову продукцію.

Рис. 1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах [3]

Інноваційно орієнтовані підприємства відрізняються від традиційних, застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, засобів обчислювальної техніки, а також мережі в матеріально-технічному забезпеченні, виробництві і збуті продукції, післяпродажному і підтримуючому сервісі. Вони характеризуються низкою відмінностей та особливостей. Інноваційно орієнтовані підприємства набувають нових властивостей; найважливішим ресурсом для таких підприємств стають нематеріальні активи та креативність, а головною цінністю – людський інтелектуальний капітал – творець, генератор зростання. Натомість звичайна діяльність підприємств характеризується механістичним типом управління, має однорідні цілі та використовує однорідні методи управління. А це негативно позначається на конкурентоспроможності підприємства і призводить до того, що підприємство з часом програє у конкурентній боротьбі тим підприємствам, які вчасно впроваджують зміни як у саму продукцію, так і у методи управління та організації свого виробництва.

Виходячи з аналізу наукових джерел [1,6,13,15,16], щодо існування специфічних характеристик інноваційно орієнтованих підприємств, доцільно виділити такі їх сутнісні ознаки як:

- інноваційність та ефективне використання інформації;
- швидкозмінність та мобільність;
- наявність особливої інфраструктури;
- домінування мережевого принципу;
- соціальна спрямованість бізнесу,
- відкритість інновацій,
- наявність чи формування інноваційної культури бізнесу.

Інноваційність та ефективне використання інформації. Найбільш визначальна та основоположна характеристика інноваційно орієнтованих підприємств, що проявляється у високому рівні інноваційного потенціалу; сприйнятливості до нововведень; високим рівнем науково-дослідного потенціалу, наявністю науково-дослідної бази та наявністю комерційних ідей. Широкомасштабне використання інформації, заснованої на знаннях, дозволяє інноваційно активним підприємствам за короткі терміни розв'язувати науково-технічні проблеми різного типу важкості; породжувати нові комерційні ідеї та швидко їх генерувати. Інноваційні підприємства орієнтовані насамперед на виробництво і продаж інноваційного продукту (який може бути не лише продукцією, що отримується в результаті виробництва, а й інтелектуальною власністю або іншим нематеріальним активом, документацією тощо) та отримання від цього комерційного чи іншого результату.

Такі підприємства направлені на використання знань, створюючи нові знання і на їх основі інновації; активно нарощуючи інтелектуальний потенціал і людський капітал, управляють знаннями і інформацією для створення нових нематеріальних активів, що забезпечують конкурентні переваги на ринку. Тобто концептуалізується система трансформації знань, знання розглядаються як основна інформація, яку інноваційне підприємство отримує із зовнішнього середовища. Сучасна технологічна хвиля, що почалася на рубежі 90-х років спирається на досягнення в сфері мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, фармакології, медичної діагностики, генної інженерії, нових різновидів енергії, супутникових технологій і використовує принципово новий тип виробничих ресурсів – інтелектуальний ресурс, основною характеристикою якого є високопродуктивність, мобільність, невичерпність і регенеративність.

Висока норма прибутку інноваційних підприємств в порівнянні з традиційними приваблює у наукомісткі галузі нових учасників, що призводить до зростання конкуренції, зниження прибутковості та зміни вагомості ціннових компонентів ринку. Спостерігається тенденція до зниження частки «простих» матеріальних ресурсів при паралельному зростанні питомої ваги нетрадиційних компонентів, ефективному використанні знань. До них відносяться перш за все процеси створення споживання та ефективного використання інформації (захист прав інтелектуальної власності, виплат власникам цих прав, розробка та використання якісного програмного забезпечення, розробку економічно-соціально та екологічно орієнтованих проектів тощо). Особливою характеристикою інноваційних підприємств стає *інформатизація*, а роль цінової конкуренції знижується. На ринках диференційованих, унікальних товарів вона заміняється інформатизаційною – іміджевою, якісною, з перевагою швидкого впровадження факторів науково-технічної та ринкової новизни.

Швидкозмінність та мобільність досягається за рахунок постійного вдосконалення та розвитку інноваційних підприємств, наявності висококваліфікованих працівників, усвідомлення своєї місії та цілей. Підприємства, що працюють в галузях п'ятого та шостого технологічних укладів, стикаються з проблемою інтенсифікації інноваційного розвитку (ефектом «червоної королеви»), що призводить до скорочення термінів інноваційних циклів, прискорення темпів морального старіння. Практичності набуває вислів про те, що на ринках майбутнього залишаться тільки два типи фірм: «швидкі» та «мертві». Це чітко визначає роль швидкості здійснення інноваційних процесів у забезпеченні успіху в конкурентній боротьбі. Так, наприклад, успіх японських фірм у завоюванні автомобільного ринку в значній мірі був обумовлений перевагою у значенні коефіцієнта інновативності. Для фірм Toyota, Nissan і Honda час на розробку і виведення на ринок нових моделей становив 24 місяці, в той час як для компаній GMC, Ford і Chrysler – 36-48 місяців [7]. Саме висока швидкість інноваційних процесів є характерною рисою для сучасного етапу розвитку інноваційної діяльності. Б.Гейтс писав: «Якщо в 80-ті рр. все вирішувала якість, а в 90-ті рр. реінжиніринг бізнесу, то ключова концепція сучасного десятиліття – «швидкість». Тут і швидкість зміни характеру бізнесу; тут і динаміка зміни образу життя споживачів та їх потреб» [2]. Важливим стимулом прискорення інноваційних процесів є висока дохідність науково-технологічної продукції. Так, продаж 1 кг нафти приносить приблизно 20 відсотків прибутку, 1 кг по-бутової техніки – 50 дол.; 1 кг авіаційної техніки

– 1 тис., а 1 кг електронної та інформаційної техніки – 5 тис. дол. [16].

Для інноваційно активних підприємств надзвичайно важливим фактором розвитку є наявність талановитих та компетентних працівників, які здатні швидко приймати нетрадиційні рішення, відходячи від логічно тривіальних; готовність керівництва ризикувати та здійснювати зміни у технологіях виробництва, організаційній структурі, тощо. Звичною для таких підприємств є постійна модифікація ринкових переваг та короткотермінова стратегія розвитку, яка забезпечує швидку переорієнтацію та зміну технології чи процесу.

У промислово-розвинутих країнах тривалість інноваційного циклу, тобто час від моменту появи нововведення до його ефективного використання, складає – 5-6 років, у серед нерозвинутих – до 15 років, а в країнах, що розвиваються – 15-25 років [14]. Завелика довжина інноваційного циклу в країнах, що розвиваються значною мірою пов'язана з нестачею достатньо кваліфікованих кадрів для своєчасного впровадження і освоєння нововведень, для досягнення значного успіху за досить короткий проміжок часу. Поступове скорочення інноваційного циклу, та мобільність підприємств супроводжується вдосконаленням організаційних управлінських структур призначених для реалізації інноваційної політики, збільшення рівня комунікації всередині підприємства та наявність зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем.

Інноваційна інфраструктура інноваційно орієнтованих підприємств не повинна і не може бути побудована методами адміністрування і підпорядкування. Тому створення інфраструктури, що забезпечує високу ефективність реалізації інноваційних проєктів є відмінністю інноваційно активних підприємств. Інноваційна інфраструктура є сукупністю державних і приватних структур, що забезпечують розвиток і підтримку інноваційної діяльності підприємства, та містить у собі підсистеми: інформаційного забезпечення, інструментального забезпечення (апаратно-програмні комплекси автоматизації всіх процесів), проєктно-технологічної і виробничої підтримки, експертизи і сертифікації інноваційних проєктів, моніторингу і просування інновацій на регіональні, міжрегіональні і закордонні ринки, координації і регулювання інноваційної діяльності та її фінансово-економічного забезпечення; підготовки кадрового забезпечення [14]. Саме інноваційна інфраструктура визначає темпи розвитку економіки країни і зростання добробуту населення. На світовому ринку мають перевагу підприємства із розвинутою інфраструктурою створення і реалізації інновацій. У складі європейської інноваційної інфраструктури на початку ХХІ століття було понад 1,5 тис. різноманітних інноваційних центрів, у тому числі близько 260 наукових парків. Інноваційно активні підприємства є надзвичайно гнучкими та реагуючими на зміни зовнішнього середовища. Вони покликані чітко розуміти та управляти ситуацією, тому вимагають і відповідної організаційної структури, яка б забезпечувала характеристики органічності, адаптивності, самонавчання, самоорганізації і розвитку.

Крім того, спільною ознакою діяльності інноваційно орієнтованих підприємств у сучасних умовах виступає *домінування мережевого принципу*, теоретичним підґрунтям якого є поєднання [13]: 1) еволюційної економічної теорії, що підкреслює роль координації інноваційного процесу в рамках науково-інноваційної мережі; ключової компетенції агентів науково-інноваційної мережі, що належить до сфери генерації знань; 2) підходу, що ґрунтується на знаннях (Knowledge Based View), за якого основною перевагою мережевої організації повного інноваційного циклу є підсилення; 3) підходу відносин, за якого до основних конкурентних переваг науково-інноваційної мережі належать спільні ресурси, інвестиції та процеси поширення знань.

Сьогодні найбільш поширеними для інноваційно орієнтованих суб'єктів діяльності є подвійні об'єднання за принципом мережевої взаємодії науки та бізнесу. Це призводить до утворення різноманітних науково-освітніх, науково-виробничих та освітньо-бізнесових мереж.

Науково-освітні мережі формуються на базі університетів, що мають статус науково-дослідницької організації. Як відзначається у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «До суспільства знань» [8], такий підхід дозволяє створювати країнам так звані «віртуальні університети», або «невидимі коледжі», за рахунок «приєднання» до мережевих структур.

Науково-виробничі мережі є досить поширені у вигляді так званих «пірамідальних моделей» науки та є використовуються у діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК). У межах таких мереж виробляється наукоємний високоефективний продукт, який продається у закритих рамках тих ТНК, які контролюють дослідження й розробки технологій у відповідних галузях. Слід зазначити, що науково-виробничі все більше набувають характеру науково-бізнесових та є властивими для таких видів науково-технологічної діяльності, як експериментальні розробки та надання інжинірингових науково-технологічних послуг.

Освітньо-бізнесові мережі мають найбільший потенціал зростання в умовах розвитку суспільства знань. Їх базою є ВНЗ університетського типу. Як свідчить світовий досвід, утворення нових інноваційно орієнтованих компаній відбувається у межах провідних напрямів досліджень (біо-, нано- та інформаційних технологій) на базі провідних складів освітньо-бізнесової мережі, а прикладами таких є Microsoft і Facebook [7].

Соціальна спрямованість бізнесу виступає ключовим фактором побудови ефективного діалогу між урядом, бізнесом та суспільством. Ступінь розвитку соціальної відповідальності бізнесу відображає рівень співпраці між компаніями, урядовими організаціями та громадою у рамках вирішення соціальних проблем та інноваційного розвитку.

Інноваційно орієнтовані підприємства повинні ґрунтуватися на «мудрих» технологіях, тобто таких, що не шкодять природі і людині. Всі природні процеси повинні бути скеровані на «ресурсощадність» та собі на користь без будь якого порушення цих процесів. Головною ознакою інноваційно орієнтованих підприємств у рамках соціальної спрямованості є поєднання потужностей ринкових механізмів з впливом загальних ідеалів, «примирення» творчих сил приватного підприємництва з потребами знедолених та потребами майбутніх поколінь. Більшість всесвітньо відомих компаній розглядають соціальну діяльність як нове джерело доходів та сприяє отриманню нових конкурентних переваг компаній.

Відкритість інновацій дає змогу задіяти у рамках етичних норм унікальні внутрішні знання і поєднувати їх із зовнішньою інформацією для переваг кожного підприємства окремо. Це зменшить час для реалізації більшої кількості інновацій. Відкриті інновації приводять до більшої диференціації продуктів, послуг та процесів, що забезпечує стабільне зростання доходів і прибутку. Інтернет надав необхідну технологію для відкритої інновації. Для пошуку необхідного спеціаліста в різних кутках земної кулі витрачається мало часу і зусиль. Вже існують он-лайн-компанії де вчені світового рівня і наукові дослідницькі організації в разі виникнення проблеми, розповідають про неї на спеціальних сайтах, та можуть запропонувати свій варіант її вирішення. Модель відкритої інновації ґрунтується на використанні традиційних ресурсів (до яких належать вчені з науково-дослідницьких інститутів першого рівня США і Євросоюзу; контрактні лабораторії; індивідуальні мережі) та нетрадиційних (дослідники з третіх країн; вчені в інших галузях; фахівці на пенсії) та технічних організацій (а саме активної діяльності інституту зварки Едісона та аерокосмічного інституту штату Огайо). Модель в тій або іншій формі використовують Merck, Procter&Gamble, Intel, Microsoft, Sun, Nestle і ряд інших компаній. [8]

Слід зазначити, що для позитивного розвитку інноваційно орієнтованих підприємств важливим фактором є *формування інноваційної культури*, яка проявляється у пропаганді цінностей інтелектуальної праці, сучасних наукових досягнень, інновацій; розвитку управлінської та правової культури фахівців, інформаційної освіченості громадян; розвиток освітніх програм. В Україні поки що не набули масового поширення серед населення всіх регіонів такі риси менталітету, які безпосередньо стосуються інноваційної діяльності: здатність до адаптації, інновацій, перенавчання; прагнення підвищувати на ринку свою конкурентоспроможність; економічне мислення, орієнтація на високу оплату праці та задоволення різноманітних потреб; повага до права власності та орієнтація на зростання власного капіталу.

ВИСНОВКИ

Сучасне економічне зростання за рахунок інновацій означає необхідність визначення основних сутнісних ознак інноваційно орієнтованих підприємств. Фірми, які володіють цими ознаками за рахунок отримання особливих конкурентних переваг є успішними на ринку та здатні до використання високих технологій. Поряд з цим має бути готовність всіх керівників до впровадження змін та активізації діяльності інноваційно-орієнтованих підприємств, формування інноваційної культури, трансформування поглядів, зміна принципів та методів керівництва, основою яких є орієнтація на знання. Світовий досвід показує, що будь-яка держава, в тому числі і Україна, може підвищити свою конкурентоспроможність і ввійти в число технічно розвинених держав, як правило, у фазі кризи та зміни технологічних укладів. Для цього необхідним є активізація інноваційної діяльності та безперервний соціально-економічний моніторинг регіону з метою підготовки управлінських рішень і рекомендацій, спрямованих на поліпшення інноваційної діяльності інноваційно орієнтованих підприємств на різних рівнях адміністративної системи.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабанова Н. В. Суспільство знань та інновацій: шлях до майбутнього України / Н. В. Балабанова. – К. : Арістей, 2005. – 104 с.
2. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли / Б. Гейтс. – М.: Изд-во ЭКСМО. – Прогресс, 2001. – 480с
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
4. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В. М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогноз., 2003. – 265 с.

5. Ілляшенко С.М. Сутність, структура і методичні основи оцінки інтелектуального капіталу підприємства / С.М. Ілляшенко // Економіка України. – 2008. – № 11. – С.16-26.
6. Інноваційний ресурс господарського розвитку : монографія / за ред. к.е.н. В. П. Мельника. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 363 с.
7. Корнілова І.М. Світові тенденції інноваційного розвитку при входженні в епоху інновацій / І.М. Корнілова // Экономика Крыма – 2011 – № 1 (34), – с. 42
8. К обществам знания. Всемирный доклад ЮНЕСКО. – Париж : Изд-во ЮНЕСКО, 2005. – 231 с.
9. Модель відкритої інновації в механізмі державної підтримки підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Vzuk/2008_18/tom_3/110_116.pdf
10. Пирожков С. В. Проблеми прискорення інноваційного розвитку / С. В. Пирожков // Економіст. – 2005. – №4. – С. 31.
11. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (Проект).
12. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: Т.1: Економіка знань – модернізаційний проект України/ За ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс. 2007. – 544с.
13. Сетевые модели в управлении : сб. статей / под ред. Д. А. Новикова, О. П. Кузнецова, М. В. Губ-ко. – М. : Эгвес, 2011. – 443 с.
14. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций) – Киев: Феникс, 2004. – 560 с.
15. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / Федулова Л.І., Александрова В.П., Бажал Ю.М., Даныко М.С. [НАН України; Інститут економічного прогнозування / Л.І. Федулова (ред.)].- К.: Основа, 2005. — 550 с.
16. Шишков Ю.В. Глобализация экономики – продукт индустриализации и информатизации общества / Ю.В. Шишков // Общественные науки и современность. – 2002. – №2. – С.146–160.

Сімченко Наталія Олександрівна, д.е.н. професор кафедри менеджменту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»,
Жалдак Ганна Петрівна, аспірантка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», тел. (096) 735 23 90, e-mail: ann17@i.ua